

O czym należy pamiętać, aby poprowadzić dobrą lekcję?

Warto pamiętać, że uczniowie spędzają w szkole swoje najlepsze lata, dlatego nauczyciele muszą dołożyć wszelkich starań, aby nie mieli oni poczucia straconego czasu.

Efektywność współczesnej szkoły jest powszechnie oceniana na podstawie wyników, jakie uzyskują uczniowie na egzaminach zewnętrznych. Pamiętajmy jednak, że nie sprawdzają one wielu umiejętności, które powinna kształtować nowoczesna szkoła, np. współpracy w zespole, skutecznej komunikacji interpersonalnej czy umiejętności uczenia się. Egzaminami zewnętrznymi nie badają także postaw, których kształtowanie towarzyszy wszystkim działaniom edukacyjnym nauczyciela. Jak zatem powinna wyglądać „dobra lekcja”, aby można było skutecznie przygotować uczniów do egzaminów, ale też, aby nie zgubić jej innych zadań i powinności. Zapewne kluczem do sukcesu edukacyjnego jest lekcja łącząca aspekt dydaktyczny z wychowawczym. Czy zawsze jednak „dobra lekcja” jest tak samo rozumiana przez uczniów i nauczycieli? Nauczyciele pytani, jaką lekcję nazwaliby dobrą, podkreślają m.in. konieczność zrealizowania materiału, zaangażowanie uczniów, ale też często, jako kryterium jej jakości, podają spokój podczas zajęć. Natomiast uczniowie zwracają szczególnie uwagę na przyjazną atmosferę, możliwość pracy w zespołach, jasne wymagania, cierpliwość nauczyciela w wyjaśnianiu niezrozumiałych zagadnień. Tymczasem w raporcie z badań „SZKOŁA BEZ PRZEMOCY” (2011) ukazano że **54% uczniów nudzi się na lekcjach**, a to oznacza, że czas lekcyjny jest marnotrawiony. To zadziwiające w kontekście ciągłych narzekań nauczycieli na zbyt małą liczbę godzin przeznaczonych na realizację podstawy programowej. Nudne lekcje to nie tylko problem polskiej szkoły. Znany krytyk amerykańskiego systemu oświaty, też nauczyciel, J.T. Gatto³ w publikacji „Jak i dlaczego oświata publiczna upośledza nasze dzieci?” napisał o szkole: „Gdybyście zapytali dzieci, jak sam to często czyniłem, dlaczego czują się takie znudzone, zawsze udzielały tych samych odpowiedzi. Powiedzą, że ta praca jest głupia, że nie ma żadnego sensu, że już od dawna to

wszystko wiedzą. Powiedzą, że chciałyby robić coś rzeczywistego, a nie siedzieć w ławkach. Powiedzą, że nauczyciele nie wydają się wiedzieć zbyt wiele o swoich przedmiotach, a już zdecydowanie nie są zainteresowani poszerzaniem swojej wiedzy. I będą mieć rację: ich nauczyciele są w każdym calu tak bardzo znudzeni, jak one same”. Czy te słowa krytyki ukazują także problemy polskiej szkoły? To refleksja dla każdego z nas. Jak zatem zaprojektować lekcję, aby wykorzystać ją dla skutecznego kształcenia i uwolnić uczniów od poczucia nudy. Zapewne warto zarezerwować czas na różne działania nauczyciela na lekcji, np. przedstawienie celów lekcji i tematu, odpytywanie, udzielanie wyjaśnień i informacji zwrotnej, podział uczniów na grupy, ocenianie, omówienie pracy domowej, utrwalanie materiału, ewaluację pracy. Trzeba również przewidzieć czas na działania ucznia, jak np. zapoznanie się z instrukcją do zadań, rozwiązywanie problemów, dyskusje, zaprezentowanie wypracowanych materiałów. To zaplanowanie czasu na wszystkie działania jest ważne z punktu widzenia uporządkowania zajęć i przeciwdziałania chaosowi, który zawsze towarzyszy lekcji, jeśli nie jest ona przemyślana. Zaplanowanie czasu jest ważnym elementem **planowania dydaktycznego**.

Trzy poziomy planowania procesu dydaktycznego (wg Arendsa¹)

PLANOWANIE PRZEDLEKCYJNE	PLANOWANIE ŚRÓDLEKCYJNE	PLANOWANIE ZAMYKAJĄCE
<ul style="list-style-type: none"> określenie celów lekcji wybór tematu lekcji dobór treści wybór metody nauczania, która przyczyni się do osiągnięcia założonych celów zaplanowanie pomocy dydaktycznych zaprojektowanie przestrzeni i czasu przemyślenie sposobów motywowania uczniów 	<ul style="list-style-type: none"> prezentacja odpytywanie wspieranie ćwiczenia praktyczne czas wyczekiwania zmiany metodyczne utrzymanie ładu 	<ul style="list-style-type: none"> sprawdzanie zrozumienia informacja zwrotna chwalenie kontrola ocenianie

Planując lekcję, trzeba mieć na uwadze jej **strukturę**, czyli wszystkie czynności dydaktyczne nauczyciela i uczniów, które występują w procesie nauczania – uczenia się.

Warto pamiętać, że każda lekcja musi mieć trzy fazy:

1. Faza przygotowawcza (wstępna), czyli przygotowanie uczniów do procesu uczenia się na danej lekcji poprzez:

- a) określenie celu uczenia się na danej lekcji,
- b) przygotowanie warunków niezbędnych do działania uczniów na danej lekcji,
- c) ustalenie planu wykonania działania.

2. Faza wykonawcza (właściwa, główna), czyli proces uczenia się.

3. Faza końcowa, obejmująca:

- a) podsumowanie lekcji,
- b) utrwalenie zdobytych wiadomości i umiejętności,
- c) porównanie uzyskanych wyników działania z jego celem i planem,
- d) zadanie pracy domowej.

Każde zajęcia lekcyjne powinny przebiegać według pewnego planu zadaniowego, charakterystycznego dla danego typu zajęć, zwanego tokiem lekcyjnym. Bereźnicki⁴ wyróżnia:

Tok lekcji podającej

I. Część przygotowawcza

- wstępna organizacja i przygotowanie lekcji
- sprawdzenie pracy domowej
- powtórzenie materiału i nawiązanie do nowego materiału

II. Część podstawowa

- podanie nowych treści
- zrozumienie
- opracowanie i zebranie

III. Część końcowa

- powtórzenie i utrwalenie
- omówienie zadania domowego
- wykorzystanie i wzbogacenie poznanych zagadnień

Tok lekcji problemowej

I. Część przygotowawcza

- wstępna organizacja i przystąpienie do lekcji
- sprawdzenie pracy domowej
- powtórzenie materiału i nawiązanie do nowego materiału

II. Część podstawowa

- zetknięcie uczniów z trudnością, jej odczucie i uświadomienie
 - określenie trudności i sformułowanie problemów, pytań czy zagadnień
 - ustalenie pomysłu rozwiązania, planu wykonania zadania lub hipotez do sprawdzenia

- wykonanie zadania, realizacja pomysłów, weryfikacja hipotez przez dobór i analizę danych i ich interpretację

III. Część końcowa

- usystematyzowanie, powtórzenie i utrwalenie materiału
- omówienie zadania domowego
- zastosowanie, wykorzystanie i wzbogacenie poznanych zagadnień

Tok lekcji ćwiczeniowej

I. Część przygotowawcza

- czynności porządkowo-organizacyjne
- sprawdzenie pracy domowej
- nawiązanie do przerobionego materiału

II. Część podstawowa

- podanie tematu i uświadomienie uczniom celu i zadania lekcji
 - omówienie zasad i reguł będących podstawą umiejętności
 - wzorcowy pokaz z objaśnieniem
 - próbne wykonanie czynności przez uczniów pod kontrolą nauczyciela
 - systematyczne ćwiczenia wdrażające
 - ocena opanowania ćwiczeń
- III. Część końcowa
- podsumowanie wyników lekcji
 - omówienie zadania domowego.

Planując i realizując proces dydaktyczny, warto, aby nauczyciel miał na względzie podstawowe **zasady dydaktyczne**.

Kruszewski⁵ określa je jako ogólne normy postępowania nauczyciela w czasie przygotowania i prowadzenia lekcji umożliwiające uwzględnienie jednocześnie informacji z wielu źródeł i utrzymanie kierunku czynności uczenia się uczniów. Spośród wielu, sformułowanych przez Kruszewskiego⁵, należy przypomnieć te, które choć wydają się oczywiste, często są pomijane przez nauczycieli.

- Łącz to, czego uczeń ma się nauczyć, z tym, co już wie.

- Materiał ustrukturyzowany jest opanowywany szybciej niż materiał nieustrukturyzowany.

- Nie wprowadzaj wiadomości, o których nie wiesz, do czego są potrzebne na lekcji.

- Opracuj pomysł na lekcję integrujący czynności uczniów z materiałem nauczania (pomysł metodyczny – jak nauczyć i pomysł merytoryczny – jaki materiał i jak uporządkowany przedstawić uczniom)

Warto też pamiętać o zasadach², które sprzyjają efektywnemu nauczaniu.

- Zasada doniosłości – należy oczekiwać, że uczeń będzie miał motywację do uczenia się tego, co ma dla niego doniosłe znaczenie.

- Zasada niezbędnych warunków wstępnych – jest bardziej prawdopodobne, że uczeń nauczy się czegoś nowego, jeśli spełnia wszystkie niezbędne warunki wstępne (np. zasób dotychczasowej wiedzy, warunkujący opanowanie nowej).

- Zasada wzorca – jest bardziej prawdopodobne, że uczeń przyswoi sobie nowe zachowanie, jeśli mu się przedstawi wzorcowe wykonanie, które będzie mógł obserwować i naśladować.

- Zasada dostępności – należy oczekiwać, że uczeń łatwiej opanuje treści nauczania, jeżeli będzie miał swobodny dostęp do wszystkich wiadomości przekazywanych przez nauczyciela.

- Zasada nowości – jest bardziej prawdopodobne, że uczeń uczy się lepiej, jeżeli jego uwagę przyciągnie względnie nowe ujęcie materiału.

- Zasada aktywnego wiązania teorii z praktyką – jest bardziej prawdopodobne, że uczeń osiągnie cele kształcenia, jeżeli będzie aktywnie uczestniczył w odpowiednich zajęciach praktycznych.

- Zasada rozkładania ćwiczeń w czasie – uczenie się będzie bardziej skuteczne, jeśli ćwiczenia praktyczne zostaną podzielone na krótkie okresy i rozłożone w czasie.

- Zasada wygaszania – jest bardziej prawdopodobne, że uczeń nauczy się, jeżeli stosowane ułatwienia będą stopniowo wycofywane.

- Zasada przyjemności – jest bardziej prawdopodobne, że uczeń będzie kontynuował naukę, jeżeli proces kształcenia przebiega w miłej atmosferze.

Inną ważną zasadą podkreślaną przez dydaktyków (Okoi⁹, Kupisiewicz⁶) jest zasada łączenia teorii z praktyką oraz zasada przystępności w nauczaniu (stopniowania trudności), zgodnie z którą w nauczaniu trzeba przechodzić od tego, co dla ucznia bliskie, łatwiejsze i znane do tego, co dalsze, trudniejsze, nowe i nieznanne.

Warto zwrócić uwagę na wybrane **czynności nauczyciela** podczas lekcji, które wydają się kluczowe dla efektywnego procesu dydaktycznego.

Określenie celów lekcji

Cel lekcji musi być sformułowany w języku zrozumiałym dla ucznia. Powinien dać uczniowi odpowiedź na pytanie: po co będzie się uczył danego materiału? Ważne, aby cel wzbudzał zaciekawienie uczniów, wyzwał w nich ciekawość poznawczą i gotowość do uczenia się, a także skupiał uwagę oraz inspirował do podejmowania działania.

Cel najlepiej określać w języku efektów. W literaturze funkcjonuje różny sposób formułowania celów.

Cele ogólne⁷ wskazują kierunki dążeń pedagogicznych. Uszczegółowieniem celów ogólnych są cele szczegółowe.

Cele ogólne możemy też zoperacjonalizować, czyli zamienić na cele operacyjne, formułowane jako zamierzone osiągnięcia uczniów.

W czasie operacjonalizacji cele ogólne ulegają sprecyzowaniu, uszczegółowieniu, konkretyzacji i upodmiotowieniu.

Cel operacyjny jest więc celem dydaktycznym sformułowanym w postaci zamierzonego zachowania uczniów.

W klasycznej postaci zawiera jasno określone oczekiwane zachowanie uczniów, warunki, w których ono zachodzi oraz kryterium jego wykonania.

Niemierko⁸ wyróżnia cele poznawcze, motywacyjne i praktyczne

Taksonomia celów poznawczych

POZIOM	KATEGORIA	PRZYKŁADY CZASOWNIKÓW OPERACYJNYCH – CZYNNOŚCI UCZNIWA (Uczeń potrafi:)
WIADOMOŚCI	A. Zapamiętanie wiadomości	<i>zdefiniować, wymienić, nazwać, sformułować, wyliczyć, opowiedzieć</i>
	B. Rozumienie wiadomości	<i>wytłumaczyć, wyjaśnić, zinterpretować, konstruować porównać, przedstawić współzależności, przedstawić graficznie, symbolicznie</i>
UMIĘJĘTNOŚCI	C. Stosowanie wiadomości w sytuacjach typowych	<i>wykazać, rozwiązać, oznaczyć, ustalić, zmierzyć</i>
	D. Stosowanie wiadomości w sytuacjach problemowych.	<i>Ocenić, przewidzieć, wykryć, udowodnić, zaprojektować</i>

Taksonomia celów motywacyjnych

POZIOM	KATEGORIA	CZYNNOŚCI UCZNIWA
I. DZIAŁANIA	A. Uczestnictwo w działaniu	Świadomie i uważnie odbiera bodźce oraz wykonuje czynności wynikające z przyjętej roli, jednak bez wykazywania inicjatywy. Sam nie podejmuje działania ani go nie unika.
	B. odejmowanie działania	Samorzutnie rozpoczyna działanie i jest wewnętrznie zaangażowany w jego wykonanie. Nie tylko dostosowuje się do sytuacji, ale organizuje ją w pewien sposób.
II. POSTAWY	C. Nastawienie na działanie	Konsekwentnie wykonuje danego rodzaju działania na skutek trwałej, wewnętrznej potrzeby. Jest zwolennikiem danego działania i zachęca do niego innych.
	D. System działań	Postępuje wg uporządkowanego zbioru zasad postępowania, z którymi identyfikuje się do tego stopnia, że można je uważać za cechy jego osobowości. Uczeń nie zawodzi nawet w trudnych sytuacjach.

Taksonomia celów praktycznych

POZIOM	KATEGORIA	CZYNNOŚCI UCZNIĄ
I. DZIAŁANIA	A. Naśladowanie działania	Planowe spostrzeganie działań wzorcowych, wykonywanie własnych działań w porównaniu ze wzorcem lub pod kontrolą nauczyciela.
	B. Odtwarzanie działania	Wykonywanie działania praktycznego w całości, bez konieczności jednoczesnego obserwowania wzoru, ale jeszcze z niewielką płynnością i skutecznością.
II. UMIEJĘTNOŚCI	C. Sprawność działania w stałych warunkach	Dokładne wykonywanie wyuczonego działania praktycznego i osiąganie zamierzonego wyniku, jeżeli istotne okoliczności tego działania nie ulegną zmianie.
	D. Sprawność działania w zmiennych warunkach	Automatyzacja działania pozwalająca na uzyskiwanie najwyższej skuteczności. przy bardzo niewielkim nakładzie energii i czasu.

Po sformułowaniu celów lekcji warto dokonać ich analizy w kontekście poprawności, odpowiadając na pytania:

1. Czy cele lekcji są sformułowane jako odpowiedź na pytanie „po co się tego uczyć”?
2. Czy cele są tak sformułowane, aby zaciekały ucznia, skupiały jego uwagę, zachęcały do uczenia się?
3. Czy są zrozumiałe dla ucznia (czy język jest dostosowany do poziomu nauczania, czy niema trudnych pojęć sformułowań)?
4. Czy nie są zbyt szczegółowe?

Błędy w formułowaniu celów:

- cele w języku naukowym, których uczeń nie rozumie
- cele, które nie rozbudzają ciekawości poznawczej uczniów
- cele, które nie są związane z tematem
- zbyt dużo celów do osiągnięcia.

Określenie sposobu pracy na lekcji

Wybór form aktywności ucznia na lekcji powinien być adekwatny do jego sposobu uczenia się. Uczeń, uczy się nie tylko przez przyswajanie wiadomości, ale też przez odkrywanie, działanie i przeżywanie.

Systematyka metod według W. Okonia⁹

Sposoby uczenia się	Metody kształcenia	Składniki treściowe	Postawy	Strategia działania	Intencja pytań sprawdzających ucznia
PRZYSWAJANIE	Podające	Opisowe	Receptywna	Informacyjna „I”	Co wie i jak zapamiętuje?
ODKRYWANIE	Problemowe (poszukujące)	Wyjaśniające	Badawcza	Problemowa „P”	Co umie i jak rozumie?
PRZEŻYWANIE	Eksponujące	Oceniające	Afektywna	Emocjonalna „E”	Co przeżywa i jak wartościuje?
DZIAŁANIE	Praktyczne	Normatywne	Aktywna	Operacyjna „O”	Co potrafi i jak stosuje?

O wyborze metody nauczania przez nauczyciela powinien decydować między innymi: cel lekcji, wiek uczniów, liczebność klasy, czas zajęć dydaktycznych, etap rozwoju grupy, miejsce prowadzonych zajęć (klasa, teren), wielkość pomieszczenia klasowego, dostępność pomocy dydaktycznych, typ lekcji (wprowadzająca, sprawdzająca, podsumowująca), planowany efekt edukacyjny, ale też kompetencje nauczyciela pozwalające na określenie wad i zalet różnych metod prowadzenia zajęć.

Sprecyzowanie przez nauczyciela wymagań programowych, udostępnienie ich uczniom i rodzicom oraz stosowanie w pracy dydaktycznej to powinność każdego nauczyciela wynikająca z rozporządzenia dotyczącego ocenienia, klasyfikowania i promowania uczniów. Na wstępie warto opracować wymagania podstawowe i ponadpodstawowe. Następnie wśród nich wyłonić wymagania na poszczególne stopnie szkolne: **wymagania konieczne** (na ocenę dopuszczającą), **podstawowe** (ma ocenę dostateczną), **rozszerzające** (na ocenę dobrą), **dopełniające** (na ocenę bardzo dobrą) i **wykraczające** (na ocenę celującą). Warto, aby tak przemyśleć wymagania, aby na poziomie podstawowym obejmowały wiadomości i umiejętności całkowicie niezbędne do dalszego kształcenia., użyteczne w życiu pozaszkolnym, łatwe i przystępne dla ucznia. Dobrze sformułowane kryteria informują ucznia, czego i w jaki sposób ma się nauczyć i czego będzie wymagał nauczyciel. Aby były pomocne uczniowi w jego uczeniu się, muszą być jasne i konkretne.

Uczeń znający wymagania czuje się bezpiecznie, bo wie, czego może się spodziewać podczas sprawdzania wiedzy. Ponadto podczas uczenia się zwraca uwagę na to, co nauczyciel będzie oceniał, wie też, co powinno znaleźć się w jego pracy. Kryteria oceniania może ustalić sam nauczyciel lub zrobić to wspólnie z uczniami. Ich precyzyjne ustalenie jest także podstawą stosowania oceny koleżeńskiej i samooceny ucznia.

Warto podkreślić, że wymagania programowe powinny być mierzalne, dlatego przy ich formułowaniu trzeba unikać określeń uczeń zna, wie, umie, rozumie.

Sprawdzenie stopnia osiągnięcia zakładanych celów to kluczowa czynność nauczyciela, która ukazuje skuteczność jego działań dydaktycznych na lekcji. Pozwala na zorientowanie się, jaki jest stan wiedzy uczniów po lekcji w porównaniu z ich wiedzą z początku lekcji, które zagadnienia wymagają jeszcze wyjaśnienia, jakie umiejętności należy jeszcze ćwiczyć.

Sprawdzenie stopnia osiągnięcia celów lekcyjnych może przyjąć różne formy, np. pytania o zrozumienie poszczególnych zagadnień, krótkiej kartkówki lub krzyżówki na zakończenie lekcji, rozmowy w parach uczniowskich o tym co było najważniejsze na lekcji. Można też zastosować technikę „kieszeń i szuflada” lub też technikę zdań podsumowujących, prosząc uczniów o dokończenie zdań:

- Dziś nauczyłem /am się.....
- Zrozumiałem/am.....
- Dowiedziałem/am się.....
- Odkryłem/am.....
- Wykonałem/am, że.....
- Wyjaśniłem/am.....

Dobór środków dydaktycznych

Środki dydaktyczne⁶ to przedmioty, które dostarczają uczniom określonych bodźców sensorycznych oddziałujących na wzrok, słuch, dotyk itp., ułatwiają im bezpośrednio i pośrednio poznawanie rzeczywistości.

Zgodnie z tą definicją do zakresu pojęcia środka dydaktycznego zalicza się:

- a) **treść konkretnego środka**, czyli komunikat, np. obraz filmowy,
- b) **podłoże materialne**, na którym została zapisana określona treść, czyli nośnik komunikatu, np. taśma filmowa,
- c) **środek przekazu** umożliwiający nadanie komunikatu odbiorcy, czyli urządzenie techniczne, służące do ożywienia komunikatu zapisanego na nośniku materialnym, np. projektor filmowy.

Ze względu na stopień złożoności dzielimy środki dydaktyczne na dwie grupy:

- środki proste – wzrokowe i słuchowe
- środki złożone – wizualne, audialne, audiowizualne.

Środki wzrokowe umożliwiają uczniom bezpośrednio poznawanie rzeczywistości – konkretnych rzeczy, zjawisk i procesów oraz poznanie pośrednie za pomocą modeli.

Przykładami prostych środków wzrokowych, np. na lekcji biologii, będą:

- okazy naturalne w środowisku
- naturalne okazy w sztucznym środowisku
- okazy spreparowane (preparaty mokre, okazy wypchane, szkielety, preparaty mikroskopowe)

- modele statyczne i dynamiczne (np. makiety, globusy)
- przyrządy służące do demonstracji, obserwowania, mierzenia
- obrazy statyczne (fotografia, rysunek)
- środki symboliczne – np. mapy, schematy, diagramy, wykresy itp.).

Przykłady złożonych środków wzrokowych (wizualnych)

ŚRODKI WIZUALNE	
MATERIAŁY WIZUALNE	URZĄDZENIA TECHNICZNE
- przezrocza	- diaskopy, rzutniki
- obrazy odbite	- episkopy, epidiaskopy
- folio- i fazogramy	- grafoskopy (projektoskopy)
- filmy nieme	- projektory filmowe
- mikrofilmy	- czytelniki
- obrazy mikroskopowe	- mikroskopy

Środki słuchowe odgrywają rolę w kształtowaniu języka uczniów, wzbogacaniu wiedzy, kształtowaniu umiejętności i kultury muzycznej, rozwiązywaniu problemów czy eksponowaniu wartości.

Przykłady środków słuchowych:

- nagranie magnetofonowe
- nagrania płytowe
- audycje radiowe

Środki wzrokowo-słuchowe (audiowizualne) łączą obraz z dźwiękiem.

ŚRODKI AUDIOWIZUALNE	
AUDIOWIZUALNE MATERIAŁY DYDAKTYCZNE	AUDIOWIZUALNE URZĄDZENIA TECHNICZNE
- filmy dydaktyczne dźwiękowe	- diaskopy i magnetofony
- programy telewizyjne	- projektory filmowe
- nagrania magnetowidowe	- telewizory
- CD – ROM	- magnetowidy i telewizory
	- odtwarzacze, komputery

Śród nowoczesnych środków dydaktycznych warto wyeksponować multimedia, czyli różne media (monitory, magnetowidy, głośniki, mikrofony, słuchawki, odtwarzacze płyt kompaktowych) połączone z urządzeniem sterującym, głównie komputerem. Nie sposób też pominąć obecnych w szkołach tablic multimedialnych.

Środki dydaktyczne pełnią ważne funkcje w procesie dydaktycznym, m.in. urozmaicają proces dydaktyczny, przyczyniają się do optymalizacji nauczania i uczenia się, rozwijają wyobraźnię, myślenie, wpływają na szybsze opanowanie wiadomości i umiejętności.

Można wyróżnić następujące funkcje środków dydaktycznych:

- poznawczą – dzięki środkom uczący się poznaje bezpośrednio określoną rzeczywistość
- kształcącą – sprowadza się do rozwijania zdolności poznawczych (spostrzegawczości, wyobraźni,

myślenia, pamięci) oraz kształtowania odpowiednich umiejętności i sprawności

- dydaktyczną – stanowią źródło wiadomości, ułatwiają ich zrozumienie, utrwalenie i sprawdzenie stopnia ich opanowania
- wychowawczą – pobudzają sferę emocjonalną, wywołują przeżycia, kształtują postawy.

Ważne, dla poprawy efektywności kształcenia jest również to, aby nauczyciele zdawali sobie sprawę z istnienia wielu **czynników blokujących uczenie się**.

Należą do nich czynniki tkwiące w uczniu, np. głód, choroba, zmęczenie, czynniki znajdujące się w otoczeniu, np. zimno w klasie, hałas za oknem, przeszkadzający kolega oraz czynniki przedmiotowe, np. niejasne instrukcje do zadań, zbyt łatwe lub zbyt trudne zadania. Na niektóre z czynników blokujących uczenie się nauczyciel nie ma wpływu, ale część z nich powinien zdiagnozować i wyeliminować.

Bibliografia

1. Arends R.I., *Uczymy się nauczać*, WSiP, Warszawa.
2. Davis R.H., Lawrance T.A., Yelon S.L., *Konstruowanie systemu kształcenia: jak doskonalić nauczanie?*, PWN, Warszawa.
3. Gatto J.T., *Jak oświata publiczna upośledza nasze dzieci i dlaczego?* Gazeta edukacyjna dla refleksyjnych pedagogów, www.gazeta.edu.pl.
4. Bereźnicki F., *Dydaktyka kształcenia ogólnego*, Oficyna Wydawnicza IMPULS, Kraków.
5. Kruszewski K., *Sztuka nauczania*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
6. Kupisiewicz Cz., *Podstawy dydaktyki*, WSiP, Warszawa.
7. Niemierko B., *Między oceną szkolną a dydaktyką. Bliżej dydaktyki*, WSiP, Warszawa.
8. Niemierko B., *Pomiar wyników kształcenia*, WSiP, Warszawa.
9. Okoń W., *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa.
10. Raport z badań „Szkoła bez przemocy”, www.szkolabezprzemocy.pl/pliki/318-sbp2011-raport-glowny-calosc.pdf
11. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2007 r. w sprawie warunków sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych (DzU nr 83, poz. 562, z późn. zm.)